

Agata Lizak

Uniwersytet Rzeszowski

ORCID: 0000-0002-0450-1828

**PUBLICZNOPRAWNE OGRANICZENIA RYNKU SZTUKI
W POLSCE NA TLE ROZWIĄZAŃ ZAGRANICZNYCH.
WYBRANE UWAGI *DE LEGE LATA* ORAZ *DE LEGE FERENDA*****Wprowadzenie**

Funkcjonowanie rynku sztuki w Polsce nie zostało jak dotąd kompleksowo uregulowane, a szczerkowane przepisy w tym zakresie można odnaleźć w kilku różnych aktach prawnych (np. ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami¹, ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach², ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach³). Wciąż jednak zidentyfikować można wiele luk prawnych, m.in. co do zasad dokonywania weryfikacji autentyczności dzieł sztuki i ich wyceny. Poza tym nawet jeśli dany obszar związany z rynkiem sztuki jest już uregulowany, wciąż budzi kontrowersje – dotyczy to m.in. warunków wywozu zabytków ruchomych. Do tej pory ustawodawca nie podjął szerszej zakrojonych działań w celu minimalizacji zgłaszanych przez doktrynę i praktyków problemów⁴. Powyższe może mieć negatywny wpływ na kondycję rynku sztuki i jego obroty, a także na promocję polskiej kultury za granicą.

Należy mieć przy tym na względzie, że rynek sztuki stanowi dziedzinę, która podlega przede wszystkim regulacjom cywilnoprawnym. To właśnie tym tematom najczęściej miejsca poświęca zarówno polska, jak i przede wszystkim zagraniczna doktryna. Przepisy administracyjnoprawne mogą zatem wprowadzać ograniczenia tylko tam, gdzie to konieczne, a jednocześnie proporcjonalnie do celu, jakim jest

¹ Dz.U. 2022, poz. 840 ze zm. (dalej: u.o.z.o.z.).

² Dz.U. 2022, poz. 385 ze zm. (dalej: u.m.).

³ Dz.U. 2022, poz. 2393 ze zm. (dalej: u.b.).

⁴ Co prawda powstają robocze propozycje rozwiązań prawnych w ramach komitetów eksperckich, niemniej projekty te nie mają statusu formalnych i nie były przedmiotem procesu legislacyjnego. Zob. wykład W. Szafrąńskiego pt. *Nowy level regulacji obrotu dobrami kultury – między ustawą z 2003 roku a projektowaną ustawą*, https://www.youtube.com/watch?v=IBrz68dv-_E&t=5973s (14.12.2023).

ochrona dziedzictwa (zgodnie z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP⁵). Powinno traktować się je nie jako istotę regulacji dotyczących rynku sztuki, a jedynie jako jej uzupełnienie.

Celem artykułu jest zweryfikowanie prawdziwości hipotezy, zgodnie z którą krajowe prawo publiczne w porównaniu z regulacjami innych państw w sposób niedoskonały reguluje zagadnienia związane z rynkiem sztuki, co ogranicza sprawne funkcjonowanie tego rynku i osiągnięte na nim obroty. Rozważono także, na ile dorobek prawny oraz doktrynalny innych państw może być źródłem postulatów *de lege ferenda* dla polskiego ustawodawcy⁶. Jest to istotne również z tego względu, że w doktrynie postuluje się eliminowanie w wymiarze krajowym, regionalnym i międzynarodowym rozbieżności związanych z traktowaniem dzieł sztuki poprzez standaryzację regulacji prawnych⁷. Niniejsze opracowanie nie ma jednak na celu wyczerpującego przedstawienia niezwykle szerokiej tematyki związanej z rynkiem sztuki, a porusza jedynie wybrane aspekty⁸. W badaniach zastosowano metodę formalno-dogmatyczną w zakresie analizy tekstów prawnych oraz przeanalizowano dotychczasowy dorobek piśmiennictwa polskiego oraz autorów zagranicznych. Ponadto przeprowadzono konsultację z ekspertami⁹.

Stan prawny *de lege lata* w Polsce

Klasyfikacja dóbr kultury pod względem możliwości ich wywozu

Głównym źródłem prawa regulującym publicznoprawne ograniczenia obrotu na rynku sztuki jest ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Jej zakresem przedmiotowym objęte są m.in. zabytki ruchome rozumiane zgodnie z art. 3 pkt 1

⁵ Dz.U. nr 78, poz. 483 ze zm.

⁶ Uwzględniono przy tym, że zgodnie z hierarchią aktów prawnych ustawodawstwo musi uwzględniać regulacje międzynarodowe, a w przypadku państw członkowskich Unii Europejskiej – także akty prawa unijnego, takie jak przede wszystkim rozporządzenie Rady (WE) nr 116/2009 z 18 grudnia 2008 r. w sprawie wywozu dóbr kultury (Dz. U. UE. L. 2009, nr 39, s. 1). Fakt ten determinował wybór państw, których rozwiązania prawne analizowano w ramach badań, i ograniczenie ich do państw unijnych, z uwzględnieniem również Wielkiej Brytanii jako państwa, które z Unii wystąpiło niedawno, a przez to jego regulacje co do zasady uwzględniały unijne wymogi.

⁷ W. Pływaczewski, *Pranie pieniędzy na rynku dzieł sztuki – skala zjawiska oraz możliwości przeciwdziałania*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Przegląd Prawa i Administracji” 2012, nr 3440, s. 97.

⁸ Na tym etapie celowo pominięto np. kwestie podatkowe bądź kwestie restytucji, które są również przedmiotem obszernych dyskusji w piśmiennictwie zagranicznym.

⁹ Artykuł został przygotowany jako efekt projektu badawczego pn. „Publicznoprawne aspekty regulacji rynku sztuki. Możliwość wdrożenia wzorców zagranicznych do prawa polskiego”, finansowanego ze środków uczelnianego grantu dla młodych naukowców Uniwersytetu Rzeszowskiego. W ramach projektu zrealizowano wizytę w Centrum Prawa Sztuki w Genewie w celu przeprowadzenia kwerendy naukowej oraz spotkania z dr M. Desboeufs. Kolejnym etapem była konsultacja z ekspertem krajowym, tj. ze specjalizującą się m.in. w zagadnieniach prawa ochrony dziedzictwa i prawnych aspektów rynku sztuki dr hab. K. Zalasieńską.

i 3 u.o.z.o.z. jako rzeczy ruchome, ich części lub zespoły będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Do zabytków ruchomych należą m.in. dzieła sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, kolekcje stanowiące zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje, numizmaty oraz pamiątki historyczne, wytwory techniki, materiały biblioteczne, instrumenty muzyczne, wytwory sztuki ludowej i rękodzieła oraz inne obiekty etnograficzne, przedmioty upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji (art. 6 ust. 1 pkt 2 u.o.z.o.z.).

Wspomniana ustawa w rozdziale V reguluje zasady wywozu zabytków ruchomych za granicę. Ustawodawca przyjął model zakładający, że w niektórych przypadkach konieczne jest pozwolenie na wywóz wydane przez właściwy organ. Pod tym kątem można wyróżnić kilka kategorii zabytków.

Tab. 1. Kategorie zabytków pod kątem możliwości ich wywozu (opracowanie własne)

Lp.	Kategoria	Rodzaj zabytku
1	2	3
1.	Zabytki, których wywóz stały bądź czasowy nie wymaga żadnego pozwolenia, przy czym zasadne jest posiadanie dokumentu potwierdzającego brak takiego obowiązku dla celów czynności dokonywanych przez organ Straży Granicznej lub organ celny ¹⁰	Zabytki wskazane w art. 59 u.o.z.o.z. ¹¹
2.	Zabytki wymagające: <ul style="list-style-type: none"> – w przypadku wywozu stałego: jednorazowego pozwolenia na wywóz stały, – w przypadku wywozu czasowego: jednorazowego pozwolenia na wywóz czasowy, wielokrotnego pozwolenia indywidualnego na czasowy wywóz zabytku za granicę lub wielokrotnego pozwolenia ogólnego na czasowy wywóz zabytku za granicę 	Zabytki spełniające kryteria wieku i wartości, wymienione w art. 51 ust. 1 u.o.z.o.z.

¹⁰ Np. oceny wskazującej czas powstania zabytku, wykonanej przez instytucję kultury wyspecjalizowaną w opiece nad zabytkami, rzeczoznawcę ministra właściwego ds. kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, podmiot gospodarczy wyspecjalizowany w zakresie obrotu zabytkami na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej lub organ administracji publicznej bądź też wyceny zabytku wykonanej przez instytucję kultury wyspecjalizowaną w opiece nad zabytkami, rzeczoznawcę ministra właściwego ds. kultury i ochrony dziedzictwa narodowego lub podmiot gospodarczy wyspecjalizowany w zakresie obrotu zabytkami na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (art. 59 ust. 3 u.o.z.o.z.).

¹¹ M.in. zabytki niespełniające kryteriów wieku i wartości wskazanych w art. 51 ust. 1 u.o.z.o.z., niewpisane do rejestru albo na Listę Skarbów Dziedzictwa, albo inwentarzy muzeów, albo niewchodzące w skład narodowego zasobu bibliotecznego, zabytki przywiezione z terytorium państwa członkowskiego Unii Europejskiej na okres nie dłuższy niż 3 lata, jeżeli wywozu tych zabytków dokonuje się na terytorium państwa członkowskiego Unii Europejskiej; dzieła twórców żyjących niewpisane do inwentarzy muzeów albo niewchodzące w skład narodowego zasobu bibliotecznego.

1	2	3
3.	Zabytki wymagające: <ul style="list-style-type: none"> – w przypadku wywozu stałego: jednorazowego pozwolenia na wywóz stały za granicę, przy czym może ono być wydane wyjątkowo, w przypadku zaistnienia przesłanek z ustawy o restytucji narodowych dóbr kultury, – w przypadku wywozu czasowego: jednorazowego pozwolenia na wywóz czasowy, wielokrotnego pozwolenia indywidualnego na czasowy wywóz zabytku za granicę lub wielokrotnego pozwolenia ogólnego na czasowy wywóz zabytku za granicę (jak w kategorii 2) 	Zabytki wskazane w art. 51 ust. 4 u.o.z.o.z., tj. zabytki wpisane do rejestru zabytków, wpisane na Listę Skarbów Dziedzictwa, wchodzące w skład zbiorów publicznych, które stanowią własność Skarbu Państwa, jednostek samorządu terytorialnego lub innych jednostek organizacyjnych zaliczanych do sektora finansów publicznych, bądź wpisane do inwentarza muzeum albo wchodzące w skład narodowego zasobu bibliotecznego

Na funkcjonowanie rynku sztuki wpływa przede wszystkim możliwość wydania pozwolenia na wywóz stały, w związku z czym wyróżnić można:

- zabytki niewymagające takiego pozwolenia (kategoria 1),
- zabytki, w przypadku których pozwolenie jest wymagane (kategoria 2),
- zabytki, co do których wydanie pozwolenia na wywóz stały jest co do zasady zabronione (kategoria 3).

Poza przepisami u.o.z.o.z. również inne akty prawne zawierają uzupełniające regulacje dotyczące obrotu konkretnymi kategoriami dóbr kultury – odpowiednie regulacje przewidziano m.in. w ustawie o muzeach¹², ustawie o bibliotekach¹³ czy ustawie o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach¹⁴.

¹² Muzealia, które nie stanowią zabytków, wpisane do inwentarza muzealiów w muzeach będących instytucjami kultury, nie mogą być wywożone za granicę na stałe poza sytuacjami zaistnienia przesłanek z ustawy o restytucji narodowych dóbr kultury (art. 29a ust. 1 u.m.). W tym zakresie zostały one zrównane m.in. z zabytkami wpisanymi do rejestru (zob. kategoria 3 tab. 1). Ustawa reguluje ponadto zasady sprzedaży muzealiów w obrębie kraju. Zgodnie z art. 23 ust. 1 u.m. muzea państwowe i samorządowe mogą dokonywać zamiany, sprzedaży lub darowizny muzealiów po uzyskaniu pozwolenia ministra właściwego ds. kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Pozwolenie na zamianę, sprzedaż lub darowiznę muzealiów może być udzielone tylko w uzasadnionych przypadkach. Środki uzyskane ze sprzedaży muzealiów mogą być przeznaczone wyłącznie na uzupełnienie zbiorów muzeum.

¹³ W odniesieniu do materiałów bibliecznych wchodzących w skład narodowego zasobu bibliotecznego regulacja wywozu za granicę jest analogiczna jak w przypadku muzealiów, z tą różnicą, że pozwolenia na wywóz czasowy wydaje Dyrektor Biblioteki Narodowej (art. 6a u.b.).

¹⁴ W przypadku, gdy archiwalia wchodzą do niecewidencjonowanego niepaństwowego zasobu archiwalnego, mogą być zbywane, niemniej w razie ich zbywania w drodze umowy sprzedaży archiwom państwowym oraz archiwom wyodrębnionym przysługuje prawo pierwokupu tych materiałów,

Procedura i formy działania administracji w zakresie wywozu dóbr kultury

Jak już wspomniano, w Polsce obowiązuje model, zgodnie z którym w niektórych przypadkach konieczne jest wydanie pozwolenia na wywóz zabytku. Ma ono charakter decyzji administracyjnej w rozumieniu art. 104 § 1 Kodeksu postępowania administracyjnego¹⁵.

Organem właściwym do wydania pozwolenia na wywóz stały jest minister ds. kultury i dziedzictwa narodowego (art. 52 ust. 1 u.o.z.o.z.), przy czym wnioski składane są za pośrednictwem wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 52 ust. 3 u.o.z.o.z.). Minister może odmówić wydania pozwolenia w przypadku, gdy zabytek posiada szczególną wartość dla dziedzictwa kulturowego (art. 52 ust. 1a u.o.z.o.z.). Przepisy nie przewidują konieczności korzystania w tym zakresie z pomocy ekspertów¹⁶, niemniej w praktyce co do zasady zasięga się opinii kilku rzeczoznawców ministra właściwego ds. kultury i ochrony dziedzictwa narodowego¹⁷.

Ustawa nie zawiera przepisów szczególnych dotyczących czasu trwania procedury wydania pozwolenia, wobec czego stosowane powinny być ogólne reguły wynikające z k.p.a. Zgodnie z art. 35 § 1 w zw. z § 3 k.p.a. organy administracji publicznej obowiązane są załatwiać sprawy bez zbędnej zwłoki, przy czym załatwienie sprawy wymagającej postępowania wyjaśniającego powinno nastąpić nie później niż w ciągu miesiąca, a sprawy szczególnie skomplikowanej – nie później niż w ciągu 2 miesięcy od dnia wszczęcia postępowania, zaś w postępowaniu odwoławczym – w ciągu miesiąca od dnia otrzymania odwołania. Niemniej w praktyce terminy te są o wiele dłuższe, a czas oczekiwania na wydanie pozwolenia wynosi przeciętnie od roku do 2 lat¹⁸.

w zależności od właściwości tych archiwów¹⁴ (art. 9 ust. 1 ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach, Dz.U. 2020, poz. 164 ze zm., dalej: u.n.z.a.). Jeśli zaś chodzi o stały wywóz materiałów za granicę, jest on zabroniony w przypadku materiałów wchodzących w skład narodowego zasobu archiwalnego¹⁴ (art. 14 ust. 1 u.n.z.a.). Co do pozostałych kategorii archiwaliów wywóz jest dopuszczalny pod warunkiem stwierdzenia ich charakteru przez Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych (art. 14 ust. 3 u.n.z.a.).

¹⁵ Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego (Dz.U. 2023, poz. 775 ze zm.), dalej: k.p.a. Co do charakteru pozwolenia zob. M. Cherka, P. Antoniak, F.M. Elżanowski, K.A. Wąsowski, komentarz do art. 52 u.o.z.o.z. [w:] *Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Komentarz*, red. M. Cherka, P. Antoniak, F.M. Elżanowski, K.A. Wąsowski, Warszawa 2010, LEX/el.

¹⁶ Możliwość taka została zastrzeżona dla wojewódzkich konserwatorów zabytków wydających pozwolenie na wywóz czasowy, gdyż zgodnie z art. 60 u.o.z.o.z. wojewódzki konserwator zabytków przy rozpatrywaniu wniosków w sprawach wywozu zabytków lub innych przedmiotów za granicę może zasięgać opinii instytucji kultury wyspecjalizowanych w opiece nad zabytkami.

¹⁷ M. Omelan, *Prawne aspekty wywozu zabytków*, <https://www.rp.pl/opinie-prawne/art158201-mateusz-omelan-prawne-aspekty-wywozu-zabytkow> (30.12.2023).

¹⁸ *Ibidem*.

Konsekwencje prawomocnej odmowy wydania pozwolenia na wywóz dobra kultury

W Polsce nie przewidziano żadnych szczególnych rozwiązań na wypadek odmowy wydania pozwolenia na wywóz danego przedmiotu. W szczególności przepisy nie przewidują uruchomienia procedury wykupu rzeczy przez podmioty publiczne ani żadnej formy rekompensaty finansowej dla właściciela. Odmowa wydania pozwolenia na wywóz stały nie wiąże się także z automatycznym wszczęciem postępowania w przedmiocie wpisu obiektu do rejestru zabytków.

Działalność zawodowa i ekspercka na rynku sztuki

W Polsce brak jest kompleksowej regulacji zawodu eksperta na rynku sztuki jako podmiotu uprawnionego do wykonywania ekspertyz w zakresie pochodzenia, cech, wieku i wartości danych przedmiotów. Nie przewidziano też szczegółowych wymagań dotyczących podmiotów prowadzących działalność gospodarczą, której przedmiotem byłby handel sztuką. Niemniej w przepisach można zidentyfikować szereg postanowień dotyczących tej tematyki.

Na gruncie u.o.z.o.z. występuje pojęcie *podmioty gospodarcze wyspecjalizowane w zakresie obrotu zabytkami*, nie zostało ono jednak zdefiniowane i pojawia się wyłącznie w kontekście obowiązku prowadzenia ksiąg ewidencyjnych w zakresie prowadzonej sprzedaży lub uprawnienia do sporządzania, na potrzeby wykazania braku konieczności uzyskiwania pozwolenia, wycen zabytku lub ocen wskazujących czas powstania zabytku. Brak jest regulacji, które wskazywałyby na konieczne kwalifikacje osób prowadzących tego typu działalność bądź też rejestru tych podmiotów.

Ekspertami z dziedziny rynku sztuki są m.in. rzeczoznawcy ministra ds. kultury i dziedzictwa narodowego. Na mocy art. 59a ust. 3 pkt 1 i 2 u.o.z.o.z., podobnie jak podmioty gospodarcze wyspecjalizowane w zakresie obrotu zabytkami, mogą oni sporządzać wyceny i oceny wskazujące czas powstania zabytku. W przeciwieństwie do wspomnianych podmiotów gospodarczych, ustawodawca w sposób bardziej skonkretyzowany określił status rzeczoznawców. W świetle art. 100 ust. 1 u.o.z.o.z. uprawnienia rzeczoznawcy w konkretnej dziedzinie opieki nad zabytkami nadaje i cofa minister ds. kultury i dziedzictwa narodowego. Poza opiniami wskazanymi w art. 59 u.o.z.o.z. rzeczoznawca ma prawo do wydawania innych ocen i opinii na rzecz organów ochrony zabytków, organów wymiaru sprawiedliwości, prokuratury, Policji, organów Krajowej Administracji Skarbowej, Straży Granicznej, Najwyższej Izby Kontroli oraz Generalnej Dyrekcji Dróg Krajowych i Autostrad (art. 100 ust. 2 u.o.z.o.z.). Szczegóły dotyczące statusu rzeczoznawców reguluje rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 10 maja 2004 r. w sprawie rzeczoznawców ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego w zakresie opieki nad zabytkami¹⁹. Zgodnie z jego przepisami jedną

¹⁹ Dz.U. 2020, poz. 1901 ze zm.

z dziedzin, w jakiej można otrzymać uprawnienia rzeczoznawcy, jest ocena i wycena zabytków ruchomych (§ 1 pkt 14). Kandydat na rzeczoznawcę powinien korzystać z pełni praw cywilnych i obywatelskich, posiadać co najmniej 10-letnią praktykę w wykonywaniu zadań w określonej dziedzinie opieki nad zabytkami, posiadać wysoki poziom wiedzy w określonej dziedzinie opieki nad zabytkami oraz dawać rękojmię należytego wykonywania obowiązków rzeczoznawcy (§ 2). Rzeczoznawca jest obowiązany m.in. do przygotowywania ocen i opinii w sposób obiektywny, według najlepszej wiedzy i z należyłą starannością, przekazania kopii oceny lub opinii Generalnemu Konserwatorowi Zabytków nie później niż w terminie 30 dni od dnia jej wydania, złożenia Generalnemu Konserwatorowi Zabytków pisemnego rocznego sprawozdania z działalności w terminie do dnia 31 stycznia roku następnego (§ 8 pkt 2, 5, 6).

Ponadto przepisy u.o.z.o.z. odnoszą się do instytucji kultury wyspecjalizowanych w opiece nad zabytkami, które również mogą sporządzać wyceny i oceny wskazujące czas powstania zabytku zgodnie z art. 59a ust. 3 pkt 1 i 2 u.o.z.o.z. Instytucje te definiowane są jako instytucje kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, których celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami. Należy do nich m.in. Narodowy Instytut Dziedzictwa.

Wybrane aspekty regulacji rynku sztuki w innych państwach

Klasyfikacja dóbr kultury pod względem możliwości ich wywozu

Wprowadzając ograniczenia w obrocie dziełami sztuki, niektóre państwa zdecydowały się na ustawowe wskazanie dóbr kultury, których stały wywóz poza granice kraju jest zabroniony. Przykładowo rozwiązanie takie obowiązuje we Francji, gdzie do kategorii tej należą tzw. skarby narodowe, tj. dobra stanowiące kolekcje muzeów francuskich, część archiwów publicznych, zabytki, inne mienie należące do państwa, a także inne dobra o dużym znaczeniu z punktu widzenia historii, sztuki, archeologii lub języka francuskiego i języków regionalnych (art. L111-1 Kodeksu dziedzictwa²⁰). Podobne regulacje obowiązują m.in. w prawie hiszpańskim, gdzie zarówno sprzedaż, jak i wywóz są co do zasady niedopuszczalne w przypadku dóbr kultury będących własnością publiczną (art. 56 ust. 1 ustawy nr 16/1985 o dziedzictwie historycznym Hiszpanii²¹) oraz ruchomości o wartości kulturowej, tj. objętych najbardziej restrykcyjną formą

²⁰ Code du patrimoine, https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006074236/ (30.12.2023).

²¹ Ley 16/1985, de 25 de junio, del Patrimonio Histórico Español, <https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-1985-12534> (30.12.2023).

ochrony zabytków w Hiszpanii (art. 5 ust. 2 ustawy nr 16/1985 o dziedzictwie historycznym Hiszpanii). Katalog niezbywalnych ruchomości został przewidziany także w prawie włoskim i obejmuje m.in. zbiory muzeów, galerii i bibliotek, zabytki archeologiczne czy zabytki uznane za pomniki narodowe (art. 54 włoskiego Kodeksu dóbr kulturowych i pejzażu²²).

Istnieją również przepisy, według których pewne dobra są nie tyle niezbywalne, co niemożliwy jest ich stały wywóz za granicę (a więc *de facto* często też sprzedaż na rzecz podmiotu zagranicznego). Zasady takie obowiązują przykładowo na Słowacji, gdzie stały wywóz obiektów uznanych za zabytki jest ustawowo zabroniony (§ 25 ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i historycznych miejsc²³).

Podobnie jak w przypadku regulacji polskich, w większości państw obowiązuje system wymagający uzyskiwania różnego rodzaju pozwoleń na wywóz dobra kultury za granicę. Powszechne jest, że o właściwej do zastosowania procedurze decydują co do zasady kryteria wieku lub wartości danej rzeczy. W niektórych państwach (np. w Szwecji) surowsze kryteria dotyczą eksportu dóbr kultury poza obszar Unii Europejskiej; wówczas brane pod uwagę bywa dodatkowe kryterium, jakim jest czas pozostawiania danego dobra kultury na terytorium państwa, z którego wywóz miałyby nastąpić²⁴.

Ponadto niekiedy wyróżnia się kategorie przedmiotów, których eksport zawsze wymaga stosownego pozwolenia, niezależnie od wieku i wartości. Przykładowo w Niemczech dotyczy to obiektów zakwalifikowanych jako zabytki o wartości narodowej, rzeczy będących własnością podmiotów publicznych odpowiedzialnych za ochronę zabytków, obiektów należących do kolekcji państwowych, a także kolekcji poszczególnych landów bądź podmiotów publicznych odpowiedzialnych za ochronę zabytków, o ile kolekcje finansowane są głównie z publicznych środków (sekcja 6 niemieckiej ustawy o ochronie dziedzictwa kulturowego²⁵).

Zasadą jest wyodrębnianie na tej podstawie dwóch kategorii obiektów, tj. tych, których wywóz wymaga uprzedniego zezwolenia, oraz takich, w przypadku których nie wymaga się podjęcia żadnych czynności administracyjnych.

²² Decreto Legislativo 22 gennaio 2004, n. 42, Codice dei beni culturali e del paesaggio, https://www.bosettiegatti.eu/info/norme/statali/2004_0042.htm (30.12.2023).

²³ Wersja angielska: Act No. 49/2002 Z.z. of 19 December 2001 on the protection of monuments and historic sites, <https://wipolex-res.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/sk/sk066en.pdf> (30.12.2023).

²⁴ <https://www.raa.se/in-english/exporting-cultural-goods/categories-of-objects-requiring-a-permit-or-licence/> (30.12.2023).

²⁵ Kulturgutschutz, https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_kgsg/englisch_kgsg.html#p0170 (29.12.2023).

Tab. 2. Przykładowe obiekty wymagające pozwolenia na wywóz w wybranych państwach. Porównanie (opracowanie własne)

	Polska²⁶	Francja²⁷	Niemcy²⁸	Hiszpania²⁹	Czechy³⁰
Dziela malarstwa	> 50 lat, > 40 tys. zł	> 50 lat, > 300 tys. euro	Poza UE: > 50 lat, > 150 tys. euro W UE: > 75 lat, > 300 tys. euro	> 100 lat lub > 50 lat i > 150 tys. euro	> 50 lat i > 30 tys. koron czeskich (ok. 5,3 tys. zł) ³¹
Akwarele, gwasze, pastele	> 50 lat > 16 tys. zł	> 50 lat > 50 tys. euro	Poza UE: > 50 lat > 30 tys. euro W UE: > 75 lat > 100 tys. euro	> 100 lat lub > 50 lat i > 30 tys. euro	> 50 lat i > 10 tys. koron czeskich (ok. 1,7 tys. zł)
Rzeźby	> 50 lat > 20 tys. zł	> 50 lat > 100 tys. euro	Poza UE: > 50 lat, > 50 tys. euro W UE: > 75 lat, > 100 tys. euro	> 100 lat lub > 50 lat i > 50 tys. euro	> 50 lat i > 30 tys. koron czeskich (ok. 5,3 tys. zł)

Procedura i formy działania administracji w zakresie wywozu dóbr kultury

Najbardziej powszechną formą działania administracji w omawianym przedmiocie jest, analogicznie jak w Polsce, wydanie decyzji administracyjnej w postaci pozwolenia na wywóz. Procedury w tym zakresie mogą jednak przebiegać w zróżnicowany sposób, odmienne mogą być także kryteria uwzględniane przy ocenie, czy pozwolenie należy wydać.

W Wielkiej Brytanii procedura wydawania pozwolenia jest zależna od dodatkowego kryterium, jakim jest czas przebywania danego obiektu na terenie kraju. W przypadku, gdy jest on dłuższy niż 50 lat, konieczna jest konsultacja

²⁶ Na podstawie art. 51 ust. 1 u.o.z.o.z.

²⁷ Na podstawie aneksu 1 do Kodeksu dziedzictwa, https://www.legifrance.gouv.fr/codes/article_lc/LEGIARTI000042870491 (28.12.2023).

²⁸ Na podstawie sekcji 24 Kulturgutschutz oraz wykazu dostępnego pod adresem: https://www.kulturgutschutz-deutschland.de/EN/Service/Publications/UebersichtWertgrenzenEN.pdf?__blob=publicationFile&v=2 (28.12.2023). Tabela nie obejmuje przedmiotów, których wywóz wymaga pozwolenia bez względu na wartość i wiek.

²⁹ Na podstawie zestawienia dostępnego na stronie hiszpańskiego Ministerstwa Kultury pod adresem: <https://www.cultura.gob.es/en/cultura/patrimonio/exportacionimportacion/exportacion/exportacion-a-otros-paises.html> (28.12.2023).

³⁰ Na podstawie zestawienia dostępnego na stronie: <https://www.havelpartners.com/art-law-in-czech-republic/> (28.12.2023).

³¹ W przypadku malarstwa sakralnego brak jest kryterium wartości, obowiązuje natomiast cezurą wieku: 50 lat.

z ekspertami działającymi w ramach organu doradczego ministra, jakim jest Komitet ds. Eksportu Dzieł Sztuki i Dóbr Kultury. Jego rolą jest zbadanie, czy rzecz podlegająca wywozowi ma wartość narodową. Ocena dokonywana jest pod kątem tzw. kryteriów Waverleya obejmujących następujące kwestie:

- czy dana rzecz jest ściśle związana z historią kraju i kwestiami ważnymi dla narodu,
- czy dana rzecz jest wyjątkowa pod względem estetyki,
- czy dana rzecz jest wyjątkowo istotna dla badania konkretnej dziedziny sztuki, nauczania lub historii.

Do zaistnienia podstawy do odmowy wydania pozwolenia na jego wywóz wystarczy, by dane dobro kultury spełniało jedno z wymienionych kryteriów. W przypadku, gdy przedmiot został sprowadzony do Wielkiej Brytanii nie wcześniej niż 50 lat wstecz, konsultacja z ekspertem nie jest konieczna, a sama procedura wydawania pozwolenia trwa krótko, bo około 5 dni roboczych³².

Nieco inny model uzyskiwania pozwolenia obowiązuje w Szwecji, gdzie za jego wydane odpowiedzialne są różne organy, zależnie od rodzaju przedmiotu, którego dotyczy wnioski. Przykładowo w odniesieniu do dzieł malarstwa właściwe są organy Muzeum Narodowego, książek – Narodowej Biblioteki Szwecji, fotografii – Muzeum Nordyckiego, obiektów archeologicznych – Szwedzka Rada Dziedzictwa Narodowego, archiwaliów – Archiwum Narodowe (rozdział 5, sekcja 7 ustawy o otoczeniu historycznym³³). Ustawodawca wskazał, że pozwolenie na wywóz powinno być udzielone, o ile dane dobro kultury nie ma szczególnej wagi dla szwedzkiego dziedzictwa narodowego (rozdział 5, sekcja 10). Jednocześnie wskazał na listę kryteriów, jakie organy powinny uwzględniać przy wydawaniu decyzji. Organ może odmówić wydania pozwolenia, jeżeli dana rzecz:

- jest unikalna, rzadka lub szczególnie charakterystyczna dla danej epoki bądź kulturalnego i historycznego kontekstu,
- jest związana z ważną dla szwedzkiej historii osobą lub wydarzeniem,
- ma istotny związek ze swoim historycznym otoczeniem lub jest częścią kolekcji o dużym znaczeniu kulturowym i historycznym,
- ma szczególne znaczenie dla badań naukowych,
- z innych przyczyn powinna pozostać w kraju (rozdział 5, sekcja 10a).

Odmienne rozwiązania przewidziano w prawie francuskim, gdzie wydawane jest nie tyle pozwolenie, co certyfikat poświadczający, że dana rzecz nie ma charakteru skarbu narodowego (art. L111-2 Kodeksu dziedzictwa), a w konsekwencji że może podlegać zbyciu i wywozowi. Dokument taki ma zatem znaczenie

³² Procedures and guidance for exporters of works of art and other cultural goods, <https://www.artscouncil.org.uk/supporting-arts-museums-and-libraries/export-licensing#t-in-page-nav-3> (28.12.2023).

³³ Wersja angielska: Historic Environment Act, <https://www.raa.se/in-english/cultural-heritage/historic-environment-laws/historic-environment-act-1988950/> (28.12.2023).

deklaratoryjne i można porównać go do zaświadczenia. Procedura wydania certyfikatu przewiduje 4 miesiące na załatwienie sprawy (art. R111-6). Poza kryteriami związanymi z wartością historyczną, artystyczną i naukową danego dobra bierze się pod uwagę także inne czynniki. Rozpatrzenie wniosku może zostać zawieszona, jeżeli istnieją poważne przypuszczenia, że mienie należy do domeny publicznej, zostało nielegalnie sprowadzone, stanowi falsyfikat lub pochodzi z innego przestępstwa (art. L111-3-1).

Konsekwencje odmowy wydania pozwolenia na wywóz dobra kultury

W wielu państwach, podobnie jak w Polsce, brak jest szczególnych przepisów dotyczących ewentualnych konsekwencji odmowy udzielenia pozwolenia na wywóz dóbr kultury, w szczególności – rekompensat dla właściciela w tym zakresie. Poza obwarowaną przesłankami cywilnoprawnymi możliwością dochodzenia odszkodowania na zasadach ogólnych z reguły brak jest rozwiązań dostosowanych do specyfiki przypadku. Niemniej ustawodawcy niektórych państw zdecydowali się na wprowadzenie rozwiązań pozwalających z jednej strony złagodzić właścicielowi rzeczy niedogodności związane z ograniczeniem obrotu, z drugiej zaś – w odpowiedni sposób zabezpieczyć daną rzecz dla zachowania jej pełnej wartości.

W Niemczech odmowa uwzględnienia wniosku o pozwolenie na wywóz stały zabytku może skutkować, na wniosek właściciela, wszczęciem procedury mającej na celu wyjaśnienie możliwości wykupu danego dobra kultury przez państwo. Przy udziale ekspertów zostaje ustalona odpowiednia cena nabycia, przy czym powinna ona uwzględniać korzystne dla sprzedającego rozwiązania podatkowe. W sytuacji, gdy właściciel wykaże, że wniosek o wywóz złożył w związku ze swoimi trudnościami finansowymi, państwo zobowiązane jest przedłożyć ofertę wykupu i zabezpieczyć środki na ten cel (sekcja 23 ustawy o ochronie dóbr kultury).

We Francji z tytułu odmowy wydania certyfikatu nie przysługuje żadna rekompensata, a złożenie nowego wniosku jest niedopuszczalne przez okres 30 miesięcy, począwszy od daty odmowy. Odmowa wydania certyfikatu implikuje po stronie wnioskodawcy dalsze obowiązki, gdyż konieczne jest zgłaszanie właściwym organom miejsca przechowywania dobra kultury i zmian w tym zakresie (art. L111-7-1), a ponadto należy uzyskiwać zezwolenie na wszelkie prace dotyczące danej rzeczy, które powinny być prowadzone pod kontrolą państwowych służb (art. L111-7-2). Niemniej po upływie 30 miesięcy kolejna odmowa może mieć miejsce wyłącznie wtedy, gdy dobro zostało zaliczone do zabytków lub państwo zgłosiło ofertę jego wykupu.

Inny model zastosowano w Wielkiej Brytanii, gdzie złagodzeniu konsekwencji odmowy wywozu służyć ma okres przejściowy związany z odroczeniem wydania decyzji. Jest to czas, w którym odpowiednie instytucje państwowe mogą przygotować się do wykupu danej rzeczy, zapewniając środki finansowe na ten cel, jak

również warunki do jej odpowiedniego przechowywania. Na pierwszym etapie instytucje zainteresowane nabyciem rzeczy zgłaszają taką chęć właścicielowi, który może zawrzeć z nimi tzw. umowę opcji o charakterze umowy przedwstępnej, w której określa się cenę nabycia. Jeśli na tym etapie właściciel nie wyrazi zgody na nabycie rzeczy przez którąś ze zgłaszających się instytucji, wówczas nie zezwala się na eksport. Z kolei jeśli w okresie wyznaczonym umową opcji instytucja nie zdoła zgromadzić środków na zakup danego dzieła, umowa nie dochodzi do skutku, a pozwolenia na eksport zasadniczo udziela się³⁴.

Jeszcze inny model opiera się na ustawowym prawie pierwokupu dóbr kultury przez podmioty publiczne. Przykładem jest system włoski. Cena wykupu ustalana jest przez organ państwowy, niemniej w przypadku sprzeciwu sprzedawcy ustala ją osoba trzecia wybrana wspólnie przez sprzedawcę i podmiot korzystający z prawa pierwokupu, a w braku porozumienia między stronami – sąd (art. 59 i n. Kodeksu dóbr kulturowych i pejzażu). Model ten co prawda nie wiąże się bezpośrednio z konsekwencjami odmowy wywozu dobra za granicę, niemniej w praktyce wpływa na rozważniejsze wydawanie decyzji w tej kwestii przez organy³⁵.

Działalność zawodowa i ekspercka na rynku sztuki

Podobnie jak w Polsce, w wielu krajach status podmiotów prowadzących działalność na rynku sztuki nie jest prawnie regulowany. Pewnym wyjątkiem jest model obowiązujący we Francji, gdzie na poziomie ustawowym uregulowano działalność domów aukcyjnych. Aby prowadzić taką działalność, niezbędne jest dokonanie zgłoszenia do specjalnego organu powołanego na mocy art. L321-18 Kodeksu gospodarczego³⁶, tj. Rady Domów Aukcyjnych (Conseil des maisons de vente). Konieczne jest nadto spełnianie określonych ustawowo warunków, takich jak posiadanie obywatelstwa Francji lub innego państwa członkowskiego Unii Europejskiej, lub innego państwa będącego stroną porozumienia o Europejskim Obszarze Gospodarczym, brak skazania prawomocnym wyrokiem karnym lub ukarania sankcjami dyscyplinarnymi w związku z cofnięciem uprawnień w zawodzie wcześniej wykonywanym, posiadanie stosownych kwalifikacji wymaganych do zarządzania sprzedażą (art. L321-4-1). Prowadzenie domu aukcyjnego

³⁴ *Statutory guidance on the criteria to be taken into consideration when making a decision about whether or not to grant an export licence*, https://www.artscouncil.org.uk/sites/default/files/download-file/Statutory%20Guidance%20on%20export%20licencing%20December%202020_0.pdf (28.12.2023).

³⁵ A. Jakubowski, O. Jakubowski, *Pierwokup przy wywozie dóbr kultury za granicę – analiza kierunkowych zmian w prawie polskim* [w:] *Kultura w praktyce. Zagadnienia prawne*, t. III, red. A. Jagielska-Burduk, W. Szafranski, Poznań 2014, s. 228.

³⁶ Code de commerce, https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000005634379/ (27.12.2023).

wiąże się z obowiązkiem posiadania odrębnego rachunku bankowego, przeznaczonego wyłącznie na cele przechowywania środków w imieniu innych osób, ubezpieczenia przechowywanej kwoty, jak również ubezpieczenia związanego z działalnością zawodową (art. L321-6). Z kolei Rada Domów Aukcyjnych obowiązana jest m.in. do ustalania dobrych praktyk zawodowych i rekomendacji dotyczących sprzedaży rzeczy na aukcjach, organizacji szkoleń, opracowania kompendium obowiązków etycznych, rozpatrywania skarg na osoby prowadzące domy aukcyjne, sankcjonowania naruszania przez nie norm prawnych (art. L321-18). Rada składa się m.in. z przedstawicieli ministra sprawiedliwości, kultury oraz handlu (art. L 321).

Mniej restrykcyjny model regulacji prowadzenia domów aukcyjnych przewiduje prawo niemieckie, gdzie weryfikacja podmiotów odbywa się na podstawie danych o niekaralności, bez sprawdzania kwalifikacji, a zezwolenia udzielane są wręcz rutynowo. Z kolei takich w krajach, jak Holandia czy Belgia, interwencja publiczna w prowadzenie działalności aukcyjnej polega wyłącznie na zapewnieniu obecności urzędnika państwowego podczas aukcji (np. komornika lub notariusza), którego kompetencje sprowadzają się jedynie do sporządzenia protokołu, bez możliwości władczego działania z jego strony³⁷.

Nieco częściej w przepisach państw europejskich można odnaleźć regulacje dotyczące statusu eksperta. Przykładowo zgodnie z francuskim Kodeksem gospodarczym ekspert może uczestniczyć w procesie sprzedaży aukcyjnej, udzielając pomocy dotyczącej opisu, prezentacji i wyceny rzeczy wystawionej na sprzedaż (art. L321-29), a jego obowiązkiem jest posiadanie ubezpieczenia w zakresie odpowiedzialności zawodowej (art. L321-30)³⁸. Ekspert ma tam status licencjonowanego urzędnika, jest to zawód zaufania publicznego³⁹. W Czechach od 1 stycznia 2021 r. obowiązuje z kolei ustawa nr 254/2019 o ekspertach, biurach eksperckich i instytucjach eksperckich, która dotyczy tej profesji w ogólności, nie tylko w zakresie sztuki. Na jej mocy uregulowano m.in. zawartość treściową ekspertyzy, która powinna zawierać listę źródeł i dokładny opis przeprowadzonych

³⁷ Zob. P. Stec, *Czy potrzebna jest reglamentacja działalności gospodarczej w zakresie organizacji i prowadzenia aukcji dzieł sztuki?* [w:] *Rynek sztuki. Aspekty prawne*, red. W. Kowalski, K. Zalaszińska, Warszawa 2011, s. 84–85.

³⁸ W przeszłości, do 2011 r., regulacja zawodu eksperta we Francji była obszerniejsza i obejmowała m.in. kategorię ekspertów zatwierdzonych przez Radę Domów Aukcyjnych, których obowiązkiem był wpis na listę prowadzoną przez Radę Domów Aukcyjnych w zakresie co najwyżej dwóch specjalności (L321-29, L321-30 w brzmieniu sprzed nowelizacji), posiadanie ubezpieczenia od odpowiedzialności zawodowej (L321-30 w brzmieniu sprzed nowelizacji) czy opłacanie składek na rzecz Rady (art. L321-31 w brzmieniu sprzed nowelizacji). Obecnie zawód eksperta uznaje się natomiast we Francji za nieuregulowany. Zob. <https://www.conseildesventes.fr/fr/les-dictionnaires-du-conseil#> (27.12.2023).

³⁹ A. Koziczak, *Odpowiedzialność karna ekspertów jako recepta na patologię na rynku sztuki*, „International Journal of Legal Studies” 2023, no. 2(14), s. 233.

badań, zobowiązano ekspertów do posiadania ubezpieczeń na kwotę co najmniej 1 mln koron czeskich w przypadku ekspertów indywidualnych oraz co najmniej 5 mln koron czeskich w przypadku ekspertów działających w ramach biur lub instytutów, a także wprowadzono nowe rodzaje przestępstw i wykroczeń związanych z odpowiedzialnością ekspertów⁴⁰.

Wybrane poglądy doktryny i praktyki w Polsce i za granicą

Klasyfikacja dóbr kultury pod względem możliwości ich stałego wywozu

Aktualnie dominuje pogląd, zgodnie z którym wyróżnianie kategorii dóbr niezbywalnych lub niepodlegających eksportowi nie znajduje uzasadnienia praktycznego w realiach otwartych granic w obrębie strefy Schengen. Takie rozwiązanie może wręcz zachęcać do podejmowania nielegalnych prób wywozu obiektów, gdyż ryzyko jest relatywnie niewielkie, tym bardziej że nielegalny wywóz z kraju nie musi oznaczać, że będzie on automatycznie uznawany za bezprawny w innym państwie⁴¹. W świetle powyższego za bardziej preferowany uznaje się system związany z koniecznością uzyskiwania pozwoleń, bez wyodrębniania kategorii dóbr, których wywóz jest z góry wyłączony⁴².

Pod względem kryteriów wyodrębniania przedmiotów, których wywóz wymaga pozwolenia, oraz tych, co do których obowiązuje pełna swoboda przemieszczania, wskazuje się, że powinny one być dostosowane do historii, charakteru dziedzictwa oraz tradycji jurydycznych danego państwa, a jednocześnie uwzględniać zasadę konieczności i proporcjonalności⁴³. Zauważa się ścisłą korelację pomiędzy

⁴⁰ D. Kozáková, *Czech Republic* [w:] *The Art Law Review. Third edition*, red. L.M. Kaye, H.N. Spiegler, London 2022, s. 147.

⁴¹ L. Prott, *Inalienability and other modes of protection in current legal systems* [w:] *L'inaliénabilité des collections, performances et limites? : actes du colloque international organisé par le Centre de recherches sur le droit du patrimoine culturel et naturel (CECOJI, CNRS-Université de Poitiers/Université Paris-Sud 11), l'UMR 6240 LISA (Université de Corte) et le Musée du quai Branly*, red. M. Cornu, Paris 2012, s. 78; P. Gerstenblith, *Art, cultural heritage and the law. Cases and materials*, Durham 2012, s. 668; L. Prott, P.J. O'Keefe, *Law and the cultural heritage*, vol. 3: *Movement*, London 1989, s. 482; K. Zalaszińska, *Wpływ zmiany przepisów dotyczących wywozu zabytków za granicę na rynek sztuki w Polsce* [w:] *Rynek sztuki. Aspekty prawne*, red. W. Kowalski, K. Zalaszińska, Warszawa 2011, s. 170; W. Szafranski, *Aktualne problemy i zagrożenia związane z obrotem dobrami kultury na rynku sztuki w Polsce z perspektywy prawnej ochrony zabytków*, „Santander Art and Culture Law Review” 2015, no. 1, s. 66.

⁴² Aczkolwiek zauważa się także wady tego systemu, m.in. w postaci ryzyka korupcji czy obchodzenia przepisów w związku z długotrwałością procedur. Zob. L. Prott, P.J. O'Keefe, *Law and the cultural...*, s. 485.

⁴³ S. Perez, *L'art et marché intérieur de l'Union aujourd'hui et demain* [w:] *Droit et marché de l'art en Europe. Régulation et normalisation du risqué: entre champs culturels et économie réelle: quelles régulations?*, red. G. C. Giorgini, S. Perez, Brussels 2015, s. 85.

restrykcyjnością przepisów w różnych państwach a tym, czy były one pokrzywdzone, czy wręcz przeciwnie – skorzystały na nielegalnym wywozie dóbr kultury w poprzednich wiekach, jak również tym, na ile są one bogate w dzieła sztuki (*art-rich*)⁴⁴.

Zarówno w Polsce, jak i za granicą dość powszechnie postulowana jest przy tym liberalizacja stosowanych kryteriów, przede wszystkim co do progu wartości⁴⁵. Wskazuje się, że pierwotne ustalenia w tym zakresie brały pod uwagę wartości zaniżone z obawy przed ogólną oceną społeczną, że wyższa granica byłaby równoznaczna z nadmierną liberalizacją. Obecne uregulowania w tym zakresie ocenia się jako niespełniające swoich funkcji, gdyż zachęcają one do wejścia w szarą strefę handlu dziełami sztuki⁴⁶. Podobne problemy zauważa się także w odniesieniu do innych państw, gdzie liczba wniosków o wydanie pozwolenia wydaje się być zbyt mała w stosunku do faktycznych realiów rynku sztuki, co wskazuje na występowanie zjawiska nielegalnego przemytu⁴⁷.

Zauważa się jednocześnie, że wartość dzieła sztuki jest kryterium problematycznym w kontekście specyfiki wyceny tego typu rzeczy. Cena danego dobra kultury jako unikalnego i w ten sposób pozbawionego konkurencji i punktu odniesienia jest kształtowana w sposób odbiegający od typowo rynkowych kryteriów. Wartość ta może być też zmienna i np. wzrosnąć w efekcie nowo odkrytych faktów o danym dziele⁴⁸. W literaturze zagranicznej pojawiają się wręcz poglądy, że czynnikiem kształtującym wartość danego dzieła jest humor kolekcjonerów⁴⁹. Nadto wartość kulturowa danego przedmiotu może być zupełnie inna niż jego wartość rynkowa, a to właśnie znaczenie rzeczy dla dziedzictwa narodowego jest *ratio legis* wprowadzenia ograniczeń wywozowych⁵⁰. Problem powstaje również w przypadku składników kolekcji bądź dzieł ze swej istoty zbiorowych (np. tryptyków), gdzie poszczególne części składowe mają wartość niższą

⁴⁴ E. Moustaira, *Art Collections, Private and Public: Comparative Legal Study*, Cham 2015, s. 111.

⁴⁵ Zob. np. C. Georges, *Exportation des biens culturels: réévaluation des seuils de valeur* <https://magazine.interencheres.com/art-mobilier/exportation-des-biens-culturels-reevaluation-des-seuils-de-valeur/> (27.12.2023); W. Szafrąński, *Rynek sztuki – czy potrzebne są nowe regulacje prawne?* [w:] *Kultura w praktyce. Zagadnienia prawne*, t. II, red. A. Jagielska-Burduk, W. Szafrąński, Poznań 2013, s. 19; J. Miliszewicz, *Polska sztuka uwięziona w kraju. Świat nie chce kupować dzieł naszych artystów*, <https://pieniadze.rp.pl/sztuka/art36219851-polska-sztuka-uwieziona-w-kraju> (27.12.2023).

⁴⁶ A. Jagielska-Burduk, W. Szafrąński, *Jednorazowe pozwolenie na stały wywóz zabytku za granicę z perspektywy kategorii wieku i wartości – ochrona dziedzictwa kulturowego a rynek sztuki w Polsce*, „Santander Art & Culture Law Review” 2019, no. 1, s. 88.

⁴⁷ Zob. np. T. Adlercreutz, *Sweden* [w:] *Handbook of the Law of Cultural Heritage and International Trade*, red. J. Nafziger, R.K. Patterson, Cheltenham 2014, s. 394.

⁴⁸ A. Jagielska-Burduk, *Zabytek ruchomy*, Warszawa 2011, LEX/el.

⁴⁹ L. Boy, *Le marché de l'art en Europe: essai de définition* [w:] *Droit et marché de l'art en Europe. Régulation et normalisation du risqué: entre champs culturels et économie réelle: quelles régulations?*, red. G.C. Giorgini, S. Perez, Brussels 2015 s. 85.

⁵⁰ K. Złasińska, *Wpływ zmiany...*, s. 173.

niż wartość łączna, co może prowadzić do wywozu poszczególnych elementów z ominięciem procedury pozwoleńowej⁵¹.

Procedura i formy działania administracji w zakresie wywozu dóbr kultury

Podjętym w doktrynie tematem jest przede wszystkim długotrwałość postępowania w przedmiocie pozwolenia na wywóz. W Polsce proponuje się wprowadzenie – co do niektórych kategorii zabytków – uproszczonej procedury zgłoszenia wywozu przy umożliwieniu organowi wydania sprzeciwu w ustawowym terminie, którego przekroczenie skutkowałoby tzw. milczącą zgodą⁵². W perspektywie miałyby to doprowadzić do dominacji regulacji notyfikacyjnych nad regulacjami z obszaru kontroli obrotu⁵³, a jednocześnie skrócenia postępowania przynajmniej w odniesieniu do niektórych kategorii dóbr kultury. Innym postulatem jest ustawowe określenie terminów dotyczących maksymalnego czasu poszczególnych etapów procedury wywozowej⁵⁴.

Kryterium szczególnej wartości dla dziedzictwa kulturowego jako przesłankę odmowy wydania pozwolenia określonej w art. 52 ust. 1a u.o.z.o.z. uważa się w doktrynie za nieostre, a przez to rodzące ryzyko arbitralnych rozstrzygnięć⁵⁵. W piśmiennictwie pozytywny odbiór zyskuje natomiast brytyjska metoda oparta na kryteriach Waverleya, uznawana za uczciwą dla wszystkich stron transakcji, jak również samego państwa⁵⁶.

Postuluje się przy tym uzupełnianie katalogu uwzględnianych aspektów przez jego rozszerzenie m.in. na obecne i planowane przeznaczenie wywożonej rzeczy, zwłaszcza w aspekcie jej udostępniania dla publiczności. Wskazuje się, że w przypadku, gdy dana rzecz znajduje się w niedostępnym dla ogółu, prywatnym zbiorze, być może korzystniej jest wydać pozwolenie na eksport w sytuacji, gdy w innym państwie będzie ona eksponowana publicznie – nawet jeśli posiada wartość dla dziedzictwa kulturowego kraju, z którego jest wywożona⁵⁷. Według niektórych opinii brak byłoby również przeciwwskazań dla eksportu, jeśli dane dzieło miałyby zostać przemieszczone pomiędzy kolekcjami niedostępnymi dla publiczności, gdyż – jak się podnosi – z praktycznego punktu widzenia obojętne jest, w jakim kraju

⁵¹ A. Jagielska-Burduk, *Zabytek...*, LEX/el.

⁵² A. Jagielska-Burduk, W. Szafrąński, *Jednorazowe pozwolenie...*, s. 92.

⁵³ W. Szafrąński, *Aktualne problemy...*, s. 66.

⁵⁴ A. Jagielska-Burduk, W. Szafrąński, *Jednorazowe pozwolenie...*, s. 95.

⁵⁵ M. Cherka, P. Antoniak, F.M. Elżanowski, K.A. Wąsowski, komentarz do art. 52 u.o.z.o.z.

⁵⁶ C. Maurice, R. Turnor, *The Export Licensing Rules in the United Kingdom and Waverley Criteria*, „International Journal of Cultural Property” 1992, no. 1(2), s. 35; A. Jagielska-Burduk, W. Szafrąński, *Jednorazowe pozwolenie...*, s. 93.

⁵⁷ T. Adlercreutz, *Sweden*, s. 396; M. Bailey, “Will it end up on a yacht – or in a museum?” *Art export licences should be reformed, suggests UK Arts Minister*, <https://www.theartnewspaper.com/2022/12/13/will-it-end-up-on-a-yacht-or-in-a-museum-art-export-licences-should-be-reformed-suggests-uk-arts-minister> (27.12.2023).

znajduje się dana rzecz⁵⁸. Z ostatnim poglądem można jednak polemizować o tyle, że w różnych krajach odmienne są możliwości sprawowania kontroli nad zachowaniem i konserwacją takiego dzieła, a zatem w praktyce przemieszczenie, nawet pomiędzy osobami prywatnymi, mogłoby mieć wpływ na jego stan zachowania.

Konsekwencje odmowy wydania pozwolenia na wywóz dobra kultury

Zarówno w polskiej, jak i zagranicznej doktrynie coraz mocniej wybrzmiewają opinie, że zapewnienie odpowiedniej rekompensaty za uniemożliwienie sprzedaży dobra kultury poza granicami kraju (często po korzystniejszej cenie niż na rynku wewnętrznym) jest konieczne dla przestrzegania prawa własności oraz zasady demokratycznego państwa prawa⁵⁹. Wprowadzenie odpowiednich form rekompensaty uważa się również za metodę na zwiększenie skuteczności prawa poprzez zniechęcenie do obchodzenia przepisów⁶⁰.

Co do najpopularniejszej formy rekompensaty, jaką jest wykup danej rzeczy przez państwo, wskazuje się na jej korzyści także z perspektywy interesu publicznego, umożliwia ona bowiem uzupełnianie kolekcji państwowych muzeów, galerii i innych instytucji⁶¹. Za co do zasady pozytywną uznaje się możliwość odroczenia wydania decyzji w przedmiocie pozwolenia na wywóz na czas potrzebny do zebrania środków na jego wykup przez państwo, przy jednoczesnej mobilizacji potencjalnych sponsorów poprzez ulgi podatkowe⁶².

W polskim piśmiennictwie pojawiają się też propozycje ustanowienia prawa pierwokupu państwa wobec dóbr kultury, niemniej na tym etapie są to postulaty ogólne, niewskazujące konkretnego modelu tego rozwiązania⁶³.

Działalność zawodowa i ekspercka na rynku sztuki

W polskiej doktrynie coraz powszechniej zauważa się potrzebę uregulowania zawodu eksperta, jak również (jakkolwiek temat ten podejmowany jest w mniejszym stopniu) stworzenia przynajmniej minimum wymagań dla prowadzenia

⁵⁸ T. Adlercreutz, *Sweden*, s. 396.

⁵⁹ K. Zeidler, *O historii, czyli jak zatrzymać „Rozbitka”*, „Rzeczpospolita” z 11 grudnia 2013 r., <https://archiwum.rp.pl/artukul/1226569-O-histerii-czyli-jak-zatrzymac-%E2%80%9ERozbitka%E2%80%9D.html> (30.12.2023); C. Maurice, R. Turnor, *The Export Licensing...*, s. 35, gdzie kryteria Waverleya uważa się za uczciwe dla uczestników obrotu, jednak pod warunkiem przewidzenia rekompensaty na wypadek odmowy zgody na wywóz.

⁶⁰ T. Adlercreutz, *Sweden*, s. 397.

⁶¹ L. Prott, *Inalienability and other modes...*, s. 81.

⁶² J.F. Canat, P. Hansen, L.A. Glotin, L. Assumpção, *France [w:] The Art Law Review*, red. L.M. Kaye, H.N. Spiegler, London 2022, s. 162, gdzie powołano się na francuski przykład wykupu przez państwo dzieł J. Fragonarda dzięki zebranych od sponsorów środkom, z zastosowaniem dla nich zachęt podatkowych.

⁶³ A. Jakubowski, O. Jakubowski, *Pierwokup w wywozie...*, s. 233–234.

domów aukcyjnych. Wskazuje się, że jest to konieczne przede wszystkim z punktu widzenia realizacji zasady pewności i bezpieczeństwa obrotu na rynku sztuki⁶⁴. Podkreśla się przy tym, że tylko niektóre z elementów funkcjonujących w tym zakresie w państwach europejskich można przenieść na polski grunt ze względu na różnice w specyfice rynku⁶⁵.

Propozycje reformy skupiają się przede wszystkim na statusie obecnych rzeczoznawców MKiDN. Wskazuje się na ich niewystarczającą liczbę i ograniczone kompetencje, które należałoby poszerzyć o możliwość wydawania ekspertyz na rzecz podmiotów prywatnych⁶⁶. Innym problemem jest nadmierne łączenie dziedzin, w których specjalizują się rzeczoznawcy, podczas gdy normą – wynikającą również ze wzorców zagranicznych⁶⁷ – powinna być specjalizacja możliwie jak najwęższa⁶⁸. Postuluje się, by licencjonowanie zawodu eksperta było połączone z realną i rzetelną weryfikacją kompetencji oraz okresową oceną działalności umożliwiającą pozbawienie uprawnień w razie nienależytego wywiązywania się z obowiązków⁶⁹.

Alternatywą do regulacji zawodu eksperta na rynku sztuki jest koncepcja samoregulacji, co miałyby się odbywać przede wszystkim w ramach stowarzyszeń ekspertów ustanawiających własne kodeksy etyczne⁷⁰. Z kolei w piśmiennictwie zagranicznym członkostwo w takim stowarzyszeniu podaje się jako jedno z kryteriów weryfikowania kwalifikacji eksperta, także w systemie reglamentującym dostęp do zawodu⁷¹.

Kwalifikacje eksperta mogą obejmować nie tylko wykształcenie z dziedziny historii sztuki, gdyż w niektórych przypadkach bardziej przydatne mogą być kompetencje związane z zawodem marszanda, konserwatora zabytków czy naukowca w dziedzinach ścisłych (np. chemii – w przypadku problemów z datowaniem dzieła)⁷². Przydatne jest też doświadczenie, np. akademickie lub związane z dokonywaniem ocen i wycen w przeszłości. Niekiedy proponuje się, by o powołaniu w grono

⁶⁴ W. Szafrąński, *Rynek sztuki...*, s. 20; O. Jakubowski, *Status prawny eksperta rynku sztuki w regulacjach prawa administracyjnego* [w:] *Kultura w praktyce. Zagadnienia prawne*, t. II, red. A. Jagielska-Burduk, W. Szafrąński, Poznań 2013, s. 170.

⁶⁵ W. Szafrąński, D. Wilk, *Sposoby czy metody? Aspekty podmiotowe i przedmiotowe wycen dzieł sztuki w Polsce*, „Santander Art and Culture Law Review” 2015, no. 1, s. 117.

⁶⁶ O. Jakubowski, *Status prawny...*, s. 164, 170.

⁶⁷ We Francji obowiązywały przepisy, zgodnie z którymi jeden ekspert mógł wydawać opinie w maksymalnie dwóch dziedzinach sztuki.

⁶⁸ Zob. W. Szafrąński, D. Wilk, *Sposoby czy metody...*, s. 132

⁶⁹ A. Koziczak, *Odpowiedzialność karna...*, s. 240.

⁷⁰ P. Stec, *Czy potrzebna jest...*, s. 93.

⁷¹ Por. S.M. Levy, *Authentication and appraisal of artwork* [w:] *Art Law Handbook*, red. R.S. Kaufmann, Gaithersburg 2000, s. 841.

⁷² R. Crewdson, *Experts Authentication – the lawyer’s view* [w:] *International sales of works of art: Geneva Workshop 11–13 April 1985 = La vente internationale d’oeuvres d’art: Colloque de Genève 11–13 avril 1985*, red. P. Lalive, Paris 1988, s. 362.

ekspertów decydował organ kolegialny z uwzględnieniem indywidualnych okoliczności, gdyż z uwagi na mnogość możliwości dotyczących wykształcenia i posiadanego doświadczenia trudne jest określenie jednoznacznych kryteriów kwalifikacyjnych eksperta w przepisach⁷³. W doktrynie rozważana jest również idea komisji eksperckich składających się z fachowców z różnych dziedzin – czy to na etapie sporządzania pierwotnej ekspertyzy, czy działającej jako komisja odwoławcza⁷⁴.

Innym tematem zajmującym piśmiennictwo jest zapewnienie bezstronności eksperta. Odnosząc się do polskich rozwiązań *de lege lata*, wyrażana jest obawa, że wyceny sporządzane przez podmioty wyspecjalizowane w obrocie dziełami sztuki nie będą obiektywne, gdyż podmioty te żywo zainteresowane są ceną danej rzeczy⁷⁵. Podobnie za bezstronnych nie uważa się muzealników, przynajmniej w przypadkach, gdy transakcja ma dotyczyć zbiorów muzeum, w którym są zatrudnieni. W tym kontekście najlepiej wypadają niezależni specjaliści, w tym naukowcy – nie tylko nie są oni zainteresowani bezpośrednio sprzedażą, ale także w trosce o swoją reputację powinni sporządzać opinię z dużą starannością⁷⁶.

Piśmiennictwo odnosi się również do roli żyjących artystów i ich rodzin, zwłaszcza w przypadku oceny autentyczności dzieła. Co do zasady konsultacja eksperta z autorem dzieła powinna być miernikiem należytej staranności i oceniana na podstawie reguł prawa cywilnego⁷⁷. Nie powinien to być także czynnik przesądający, gdyż historia zna przykłady, w których artyści celowo zaprzeczali autorstwu własnych dzieł⁷⁸. Jeśli zaś chodzi o rodziny nieżyjących już twórców, zdarza się, że powołują one stowarzyszenia lub fundacje zajmujące się m.in. oceną autentyczności pojawiających się na rynku rzeczy⁷⁹. W doktrynie wskazuje się, że tego typu organizacje, odmawiając poświadczenia autentyczności, mogą *de facto* zablokować możliwość sprzedaży danego dzieła⁸⁰.

Odnosząc się do piśmiennictwa zagranicznego, wskazać można również na mało realistyczny i przytaczany zapewne z przymrużeniem oka, lecz ciekawy pomysł, który w założeniu miałby wyeliminować na przyszłość problem z oceną

⁷³ N. Fyderek, *Eksperci rynku sztuki w Polsce – sytuacja prawna i praktyka* [w:] *Rynek sztuki. Aspekty prawne*, red. W. Kowalski, K. Zalasieńska, Warszawa 2011, s. 111.

⁷⁴ Por. O. Jakubowski, *Status prawny...*, s. 165.

⁷⁵ A.E. Czerwińska, *Wycena i ocena wieku dzieła sztuki jako podstawa wywozu zabytku za granicę – zagadnienia węzłowe* [w:] *Rynek sztuki. Aspekty prawne*, red. W. Kowalski, K. Zalasieńska, Warszawa 2011 s. 184.

⁷⁶ S.M. Levy, *Authentication and appraisal...*, s. 843.

⁷⁷ Por. K. Zalasieńska, *Falsyfikat „Zjawa” a regulacja zawodu eksperta na rynku dzieł sztuki w Polsce* [w:] *Kultura w praktyce. Zagadnienia prawne*, t. II, red. A. Jagielska-Burduk, W. Szafranski, Poznań 2013, s. 57.

⁷⁸ Zob. G. Adam, *Dark side of the boom. The excesses of the art market in the 21st century*, London 2017, s. 95–97.

⁷⁹ J.B. Prowda, *Visual arts and the law. A handbook for professionals*, Farnham 2013, s. 207.

⁸⁰ S.M. Levy, *Authentication and appraisal...*, s. 845.

autentyczności dzieła sztuki. Mowa o propozycji, by artysta wraz z ukończeniem dzieła tworzył dla niego swoisty „akt urodzenia” wpisywany do odpowiedniego rejestru⁸¹. Wydaje się jednak, że tak daleko idąca ingerencja w obowiązki administracyjne artysty nie ma uzasadnienia, zaś zjawisko fałszerstwa mogłoby zostać nawet rozszerzone poprzez podrabianie tego rodzaju dokumentów.

Postulaty *de lege ferenda* dla prawa polskiego

Klasyfikacja dóbr kultury pod względem możliwości ich stałego wywozu

Po pierwsze, zasadne wydaje się zliberalizowanie przynajmniej niektórych zasad dotyczących wywozu stałego. W kontekście przytoczonych uwag piśmiennictwa co do nieskuteczności wyodrębniania kategorii obiektów z góry niepodlegających eksportowi zmiany powinny dotyczyć obiektów wskazanych w art. 51 ust. 4 u.o.z.o.z. (przede wszystkim zabytków wpisanych do rejestru). Jednocześnie można postulować, by uczynić z nich grupę przedmiotów, których stały wywóz wymaga pozwolenia zawsze, niezależnie od spełniania kryterium wieku i wartości (jak to ma miejsce w odniesieniu do niektórych rzeczy np. w Wielkiej Brytanii).

Po drugie, zauważyć należy, że o ile w kwestii kategorii wieku polskie regulacje co do zasady nie odbiegają od standardów europejskich (przewidując cezurę 50 bądź 100 lat), o tyle w przypadku wartości wydają się być zaniżone. W porównaniu z krajami Europy Zachodniej wartość ta jest często wręcz kilkunastokrotnie niższa (por. tab. 2). Co prawda istnieją państwa, w których kryteria wartościowe są jeszcze surowsze (np. Czechy), niemniej ogólne tendencje liberalizacyjne wskazują na potrzebę podwyższenia progów ustawowych. Wskazanie konkretnych liczb wymagałoby jednak analizy lokalnego rynku, a nie prostego skopiowania przepisów innych krajów. Jednocześnie mimo problemów z adekwatną wyceną dzieł sztuki w rzeczywistości trudno o inne niż wartość kryterium. Wskazują na to też standardy innych państw, gdzie poza wiekiem i wartością w istocie brak jest dodatkowych przesłanek objęcia danego dobra procedurą pozwoleńową, a przede wszystkim regulacje unijne wprost odwołujące się właśnie do tych kryteriów.

Procedura i formy działania administracji w zakresie wywozu dóbr kultury

Bez wątpienia istnieje potrzeba usprawnienia procedury uzyskiwania pozwolenia na wywóz poprzez skrócenie czasu oczekiwania na stosowną decyzję. Należy jednak mieć na względzie, że już obecnie obowiązujące przepisy poprzez stosowanie ogólnych reguł k.p.a. przewidują względnie krótki i nieodlegający

⁸¹ R. Crewdson, *Experts Authentication...*, s. 362.

od wzorców europejskich termin na wydanie pozwolenia (maksymalnie 2 miesiące). Oznacza to, że problemem jest nie tyle samo brzmienie przepisów, co ich stosowanie, w szczególności zaś braki kadrowe w zakresie rzeczoznawców MKiDN. Na tym tle podnoszona w doktrynie propozycja stworzenia prostszej ścieżki w postaci notyfikacji wywozu przy zastosowaniu konstrukcji milczącej zgody organu jawi się jako racjonalna – przynajmniej w przypadku obiektów o średniej wartości. Co ciekawe, taki model co do zasady nie występuje w innych krajach, choć np. w Wielkiej Brytanii uproszczona procedura trwa raptem 5 dni roboczych. Wydaje się jednak, że brak jest podstaw do uzależniania możliwości stosowania takiego trybu od czasu pozostawiania dzieła na terenie kraju (jak ma to miejsce właśnie w Wielkiej Brytanii), gdyż wówczas uproszczenie dotyczyłoby zbyt małej liczby rzeczy i przez to nie spełniałoby swoich funkcji.

Warto również zastanowić się, czy kryterium szczególnej wartości dla dziedzictwa kulturowego nie wymaga modyfikacji. Choć mniej szczegółowe, wydaje się ono zbieżne ze schematem Waverleya, gdyż w praktyce wartość kulturową ocenia się właśnie pod kątem historycznym, estetycznym i naukowym. Dodatkowo przy decydowaniu o wywozie można rozważać, na ile wywóz danego zabytku przyczyni się do zwiększenia jego dostępności dla publiczności i promocji dziedzictwa kulturowego.

Problemem może być jednak to, że art. 52 ust. 1a u.o.z.o.z. nie uwzględnia innych czynników, co czyni niemożliwym zablokowanie wywozu np. w przypadku podejrzenia co do jego autentyczności czy nielegalnego pozyskania. Co prawda organy administracyjne mogą w takiej sytuacji wystąpić do odpowiednich organów ścigania, niemniej w braku podstawy do chociażby odroczenia wydania pozwolenia dana rzecz – zwłaszcza w sytuacji otwartych granic – może szybko zostać przemieszczona, co utrudni zweryfikowanie podejrzeń. W tym kontekście ciekawe wydają się rozwiązania francuskie przewidujące w takiej sytuacji możliwość zawieszenia postępowania w przedmiocie wydania certyfikatu. Alternatywnie wdrożyć można by model szwedzki, gdzie ustawodawca zdecydował się na wprowadzenie otwartej klauzuli, zgodnie z którą odmowa wydania pozwolenia może mieć miejsce, gdy z innych niż wymienione w przepisach wprost przyczyn zasadne jest, by dana rzecz pozostała w kraju. Stosowanie tak ocennej przesłanki narażałoby jednak organy na zarzut arbitralności, wobec czego należałoby po nią sięgać w ostateczności.

Konsekwencje odmowy wydania pozwolenia na wywóz dobra kultury

Zgodzić należy się z postulatem zapewnienia rekompensat dla właścicieli dóbr kultury, którym odmówiono pozwolenia na wywóz. Doświadczenia zagraniczne pokazują jednak, że często jest to dla państwa problem, zwłaszcza pod kątem wygospodarowania środków na zakup danego dzieła. Odraczanie wydania

decyzji aż do czasu uzbierania funduszy, również z zastosowaniem zachęt podatkowych dla sponsorów (jak ma to miejsce we Francji), wydaje się być rozwiązaniem ciekawym, niemniej wpływa na wydłużenie samej procedury i stanu niepewności stron potencjalnej transakcji. Wydaje się jednak, że wobec jednej z najmniejszych w Europie liczby decyzji odmownych zagospodarowanie środków w budżecie państwa na cel ewentualnego wykupu nie byłoby wykluczone⁸², jednak w obecnej sytuacji nikłego zainteresowania tematem na szczeblu rządowym propozycja ta wydaje się mało realna. Z kolei wprowadzenie innego rozwiązania w postaci prawa pierwokupu byłoby o tyle mniej zasadne, że mogłoby rodzić dodatkowe obowiązki administracyjne po stronie właścicieli, którzy niezależnie od wniosku o pozwolenie na wywóz najpierw musieliby zgłosić zamiar sprzedaży odpowiednim organom.

Działalność zawodowa i ekspercka na rynku sztuki

Prawne uregulowanie zawodu eksperta nie jest normą w krajach europejskich. Na tym tle wydaje się, że w pierwszej kolejności należałoby sięgnąć po cywilnoprawne mechanizmy odpowiedzialności za wydaną opinię, w tym przede wszystkim poprzez stosowanie powszechnego za granicą kryterium należytej staranności. Dopiero gdyby te środki zawiodły, rozważyć można by szerszą reglamentację zawodu. Na tym etapie wydaje się bowiem, że w przypadku i tak niewielkiej liczby rzeczoznawców MKiDN rozszerzenie ich kompetencji nie przyniosłoby efektów, a jedynie wpłynęłoby na jeszcze większe ich obciążenie.

Podsumowanie

Choć funkcjonowanie rynku sztuki związane jest przede wszystkim z zagadnieniami cywilnoprawnymi, również w sferze administracyjnoprawnej istnieje wiele dyskusyjnych kwestii. Analiza rozwiązań polskich i zagranicznych wskazuje na wielość możliwych do zastosowania modeli, z których jednak każdy ma zarówno wady, jak i zalety. Niezaprzeczalnie można wskazać na niedoskonałości polskich regulacji, które w efekcie mogą ograniczać sprawne funkcjonowanie rynku. Nie oznacza to jednak, że od tego typu problemów wolne są inne kraje, gdyż także w nich władze zmagają się z m.in. z obchodzeniem wymogów wywozowych, długotrwałością procedur czy brakami w zakresie efektywnej rekompensaty za odmowę wywozu. W sytuacji, gdy konieczność ochrony dziedzictwa konkuruje z prawem własności i zasadą swobody umów oraz swobodnego przepływu rzeczy, rolą prawa publicznego jest ograniczenie ryzyka, lecz przyjmowanie

⁸² A. Jagielska-Burduk, W. Szafrński, *Jednorazowe pozwolenie...*, s. 73.

możliwości ich całkowitego wyeliminowania jest założeniem utopijnym. W tym kontekście hipoteza zakładająca, że polskie prawo odbiega istotnie na niekorzyść od przepisów zagranicznych, nie jest w pełni zasadna. Należy też pamiętać, że bezpośrednio przełożenie rozwiązań obcych na grunt polski nie jest wskazane z uwagi na różnice z funkcjonowaniem rynku. Z jednej strony dłuższe tradycje rynku sztuki innych państw sprawiają, że mają one bogatsze doświadczenia także w zakresie skuteczności konkretnych regulacji. Z drugiej jednak strony to, co funkcjonuje poprawnie na tzw. rynkach dojrziałych, niekoniecznie musi okazać się adekwatne dla rynku, który nie jest w takim stopniu rozwinięty. Mimo to rozważania dotyczące regulacji rynku sztuki w Polsce w kontekście rozwiązań innych państw nie są całkowicie bezcelowe, a niektóre rozwiązania mogą służyć jako inspiracja *de lege ferenda*.

Bibliografia

- Adam G., *Dark side of the boom. The excesses of the art market in the 21st century*, London 2017.
- Adlercreutz T., Sweden [w:] *Handbook of the Law of Cultural Heritage and International Trade*, red. J. Nafziger, R.K. Patterson, Cheltenham 2014.
- Bailey M., "Will it end up on a yacht – or in a museum?" *Art export licences should be reformed, suggests UK Arts Minister*, <https://www.theartnewspaper.com/2022/12/13/will-it-end-up-on-a-yacht-or-in-a-museum-art-export-licences-should-be-reformed-suggests-uk-arts-minister> (27.12.2023).
- Boy L., *Le marché de l'art en Europe: essai de définition* [w:] *Droit et marché de l'art en Europe. Régulation et normalisation du risqué: entre champs culturels et économie réelle: quelles régulations?*, red. G.C. Giorgini, S. Perez, Brussels 2015.
- Canat J.F., Hansen P., Glotin L.A., Assumpção L., *France* [w:] *The Art Law Review. Third edition*, red. L.M. Kaye, H.N. Spiegler, London 2022.
- Cherka M., Antoniak P., Elżanowski F.M., Wąsowski K.A., komentarz do art. 52 u.o.z.o.z. [w:] *Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Komentarz*, red. M. Cherka, P. Antoniak, F.M. Elżanowski, K.A. Wąsowski, Warszawa 2010, LEX/el.
- Crowdson R., *Experts Authentication – the lawyer's view* [w:] *International sales of works of art: Geneva Workshop 11–13 April 1985 = La vente internationale d'oeuvres d'art: Colloque de Genève 11–13 avril 1985*, red. P. Lalive, Paris 1988.
- Czerwińska A.E., *Wycena i ocena wieku dzieła sztuki jako podstawa wywozu zabytku za granicę – zagadnienia węzłowe* [w:] *Rynek sztuki. Aspekty prawne*, red. W. Kowalski, K. Zalańska, Warszawa 2011.
- Fyderek N., *Eksperti rynku sztuki w Polsce – sytuacja prawna i praktyka* [w:] *Rynek sztuki. Aspekty prawne*, red. W. Kowalski, K. Zalańska, Warszawa 2011.
- Georges C., *Exportation des biens culturels: réévaluation des seuils de valeur*, <https://magazine.interencheres.com/art-mobilier/exportation-des-biens-culturels-reevaluation-des-seuils-de-valeur/> (27.12.2023).
- Gerstenblith P., *Art, cultural heritage and the law. Cases and materials*, Durham 2012.
- Jagielska-Burduk A., *Zabytek ruchomy*, Warszawa 2011, LEX/el.
- Jagielska-Burduk A., Szafranski W., *Jednorazowe pozwolenie na stały wywóz zabytku za granicę z perspektywy kategorii wieku i wartości – ochrona dziedzictwa kulturowego a rynek sztuki w Polsce*, „Santander Art & Culture Law Review” 2019, no. 1.

- Jakubowski A, Jakubowski O., *Pierwokup przy wywozie dóbr kultury za granicę – analiza kierunkowych zmian w prawie polskim* [w:] *Kultura w praktyce. Zagadnienia prawne*, t. III, red. A. Jagielska-Burduk, W. Szafrąński, Poznań 2014.
- Jakubowski O., *Status prawny eksperta rynku sztuki w regulacjach prawa administracyjnego* [w:] *Kultura w praktyce. Zagadnienia prawne*, t. II, red. A. Jagielska-Burduk, W. Szafrąński, Poznań 2013.
- Kozáková D., *Czech Republic* [w:] *The Art Law Review*, red. L.M. Kaye, H.N. Spiegler, London 2022.
- Koziczak A., *Odpowiedzialność karna ekspertów jako recepta na patologie na rynku sztuki*, „International Journal of Legal Studies” 2023, no. 2(14).
- Levy S.M., *Authentication and appraisal of artwork* [w:] *Art Law Handbook*, red. R.S. Kaufmann, Gaithersburg 2000.
- Maurice C., Turnor R., *The Export Licensing Rules in the United Kingdom and Waverley Criteria*, „International Journal of Cultural Property” 1992, no. 1(2).
- Miliszkievicz J., *Polska sztuka uwięziona w kraju. Świat nie chce kupować dzieł naszych artystów*, <https://pieniadze.rp.pl/sztuka/art36219851-polska-sztuka-uwieziona-w-kraju> (27.12.2023).
- Moustaira E., *Art Collections, Private and Public: Comparative Legal Study*, Cham 2015.
- Omelan M., *Prawne aspekty wywozu zabytków*, <https://www.rp.pl/opinie-prawne/art158201-mateusz-omelan-prawne-aspekty-wywozu-zabytkow> (30.12.2023).
- Perez S., *L'art et marché intérieur de l'Union aujourd'hui et demain* [w:] *Droit et marché de l'art en Europe. Régulation et normalisation du risqué: entre champs culturels et économie réelle: quelles régulations?*, red. G.C. Giorgini, S. Perez, Brussels 2015.
- Pływaczewski W., *Pranie pieniędzy na rynku dzieł sztuki – skala zjawiska oraz możliwości przeciwdziałania*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Przegląd Prawa i Administracji” 2012, nr 3440.
- Prott L., *Inalienability and other modes of protection in current legal systems* [w:] *L'inaliénabilité des collections, performances et limites? : actes du colloque international organisé par le Centre de recherches sur le droit du patrimoine culturel et naturel (CECOJI, CNRS-Université de Poitiers/Université Paris-Sud 11), l'UMR 6240 LISA (Université de Corte) et le Musée du quai Branly*, red. M. Cornu, Paris 2012.
- Prott L., O'Keefe P.J., *Law and the cultural heritage*, vol. 3: *Movement*, London 1989.
- Prowda J. B., *Visual arts and the law. A handbook for professionals*, Farnham 2013.
- Stec P., *Czy potrzebna jest reglamentacja działalności gospodarczej w zakresie organizacji i prowadzenia aukcji dzieł sztuki?* [w:] *Rynek sztuki. Aspekty prawne*, red. W. Kowalski, K. Zalaśńska, Warszawa 2011.
- Szafrąński W., *Aktualne problemy i zagrożenia związane z obrotem dobrami kultury na rynku sztuki w Polsce z perspektywy prawnej ochrony zabytków*, „Santander Art and Culture Law Review” 2015, No. 1.
- Szafrąński W., *Rynek sztuki – czy potrzebne są nowe regulacje prawne?* [w:] *Kultura w praktyce. Zagadnienia prawne*, t. II, red. A. Jagielska-Burduk, W. Szafrąński, Poznań 2013.
- Szafrąński W., Wilk D., *Sposoby czy metody? Aspekty podmiotowe i przedmiotowe wycen dzieł sztuki w Polsce*, „Santander Art and Culture Law Review” 2015, no. 1.
- Zalaśńska K., *Falsyfikat „Zjawa” a regulacja zawodu eksperta na rynku dzieł sztuki w Polsce* [w:] *Kultura w praktyce. Zagadnienia prawne*, t. II, red. A. Jagielska-Burduk, W. Szafrąński, Poznań 2013.
- Zalaśńska K., *Wpływ zmiany przepisów dotyczących wywozu zabytków za granicę na rynek sztuki w Polsce* [w:] *Rynek sztuki. Aspekty prawne*, red. W. Kowalski, K. Zalaśńska, Warszawa 2011.
- Zeidler K., *O histerii, czyli jak zatrzymać „Rozbitka”*, „Rzeczpospolita” z 11 grudnia 2013 r., <https://archiwum.rp.pl/artykul/1226569-O-histerii-czyli-jak-zatrzymac-%E2%80%9ERozbitka%E2%80%9D.html> (30.12.2023).

Streszczenie

Artykuł podejmuje tematykę wybranych publicznoprawnych aspektów funkcjonowania rynku sztuki w Polsce pod kątem możliwych zmian. Rozwiązania obowiązujące w kraju zostały przeanalizowane na tle przepisów innych europejskich państw, przy rozważeniu, na ile mogą być one źródłem postulatów *de lege ferenda*. Poruszone zostały takie zagadnienia, jak wyodrębnianie kategorii obiektów podlegających różnym procedurom w zakresie udzielania zgody na wywóz poza granice państwa, przebieg procedury uzyskiwania pozwolenia, rekompensaty w przypadku odmowy wydania pozwolenia na wywóz, regulacja działalności zawodowej i eksperckiej na rynku sztuki. Poza przepisami przeanalizowano także stanowisko doktryny polskiej i zagranicznej w odniesieniu do wskazanych kwestii oraz podjęto próbę oceny, na ile poszczególne rozwiązania mogłyby zostać wdrożone w realiach polskich.

Słowa kluczowe: rynek sztuki, zabytek, dzieła sztuki, dobra kultury, dziedzictwo kulturowe

PUBLIC-LAW RESTRICTION CONCERNING POLISH ART MARKET ON THE BACKGROUND OF FOREIGN SOLUTIONS. SELECTED REMARKS *DE LEGE LATA* AND *DE LEGE FERENDA*

Summary

Article concerns selected aspects of art market in Poland in the perspective of public law and possible amendments. Polish solutions have been analysed in the context of other European countries, taking into consideration to what extent they can become source of *de lege ferenda* postulates. Following topics have been raised: categories of objects that are subject to export authorization, proceedings regarding getting permission to the export, consideration in case of refusal of giving permission, regulation of professional and expert activity on the art market. Apart from provisions in themselves, also the stance of Polish and foreign legal doctrine has been analyzed. The article also attempts to assess, if particular solution could be introduced in Polish realities.

Keywords: art market, historic monuments, works of art, cultural objects, cultural heritage